

Bağlanma ve İlişkili Değişkenler *Attachment and Related Variables*

Ümit Morsünbül¹, Figen Çok²

¹ Uzm. Psik., Kayalar İ.Ö. Okulu, Ankara

² Prof. Dr., Başkent Üniversitesi, Ankara

ÖZET

İnsanların kendileri için önemli gördükleri kişilere karşı geliştirdikleri güçlü duygusal bağlar olarak tanımlanan bağlanma, uzun yıllardır araştırmacılar tarafından incelenmektedir. Bağlanma kuramı, yaşamın ilk yıllarında oluşturulan bağlanma örüntülerinin içsel çalışan modeller aracılığıyla yaşamın daha sonraki dönemlerine pek fazla değişime uğramadan aktarıldığını ileri sürer. Bununla beraber bağlanma örüntülerinin bireylerin sosyal-duygusal yeterliliklerini belirlemede önemli bir yere sahip olduğu düşünülmektedir. Bu çalışmada bağlanma örüntülerinin yaşam dönemlerine göre nasıl farklılaştığı, yaşamın ilk yıllarında oluşturulan bağlanma örüntülerinin sürekliliği ve bağlanma örüntüleri ile sosyal-duygusal yeterlilikler arasındaki ilişkiler gözden geçirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca son yıllarda bağlanma çalışmalarında sıklıkla kullanılan sosyal ilişkiler modelinin temel nitelikleri, ergenlik döneminde bağlanma örüntüleri ile kimlik gelişimi arasındaki ilişkiler ve ergenlik döneminde bağlanma örüntüleri ile risk alma davranışları arasındaki ilişkiler ele alınmıştır.

Anahtar Sözcükler: bağlanma, sosyal ilişkiler modeli, kimlik gelişimi

ABSTRACT

Attachment which is defined as strong emotional bond people develop for significant others have been investigated by researchers for long years. Attachment theory proposes that attachment patterns developed in the first stages of life are carried onto next stages of life with internal working models. Additionally it is also proposed that attachment patterns are important to determine individual's social-emotional competence. This study aims to review how attachment patterns differ according to life stages, continuity/discontinuity of attachment patterns developed in the first stages of life and evaluate the relations between attachment patterns and social-emotional competence. The basic features of social relations model, relationship between attachment patterns and identity development, and risk

taking behavior in adolescence have also been investigated in this review.

Keywords: attachment, social relations model, identity development

Son 40 yıldır insan gelişimini inceleyen araştırmacılar içinde bağlanma kuramı çok büyük ilgi çekmiştir. Konunun öncülerinden Bowlby bağlanmayı (attachment) insanların kendileri için önemli gördükleri kişilere karşı geliştirdikleri güçlü duygusal bağlar olarak tanımlamıştır.[1] Duygusal bağ kurma eğilimi ve gereksinimi yeni doğanların yaşamlarını sürdürebilmele-ri için gerekli ve gelişimsel açıdan işlevsel olan bağlanma sistemini ifade eder. Buist ve arkadaşları bağlanma araştırmalarının iki ayrı düzlem içerisinde değerlendirilmesini önermiştir.[2] İlki bağlanma çalışmasının yapıldığı gelişimsel döneme odaklanan, ikincisi ise bağlanma figürünün önemine odaklanan çalışmalarlardır. Gelişimsel döneme odaklanan çocuklarla yapılan çalışmalar bağlanmanın davranışsal yönüne odaklanırken, ergenlik ve yetişkinlik dönemine odaklanan çalışmalar ise bağlanmanın duygusal-bilişsel yönüne odaklanmıştır. Bağlanma figürünün önemine odaklanan çalışmalara göre bağlanmanın niteliği ilişkiye özgüdür. Bağlanma figürünün önemi ile ilgili çalışmalar son yıllarda artmaya başlamıştır. Bu çalışmalar temelde Sosyal İlişkiler Modelini (SİM-Social Relations Model) kullanarak bağlanmayı incelemeye çalışmışlardır.

Türkiye’de bağlanma ile ilgili yapılan çalışmalar yurtdışındaki çalışmalara göre oldukça sınırlıdır. Türkiye’deki çalışmaların büyük çoğunluğunun bağlanma çalışmasının yapıldığı gelişimsel döneme odaklanmıştır. Ulusal veritabanlarında yapılan taramalarda SİM’i kullanarak bağlanma figürüne odaklanan çalışmalara rastlanmamıştır. Bağlanmanın gelişim içerisindeki önemi göz önüne alındığında, bağlanma ile ilgili değişkenlerin incelenmesi önemli görünmektedir. Bu yazıda bağlanma ile ilgili temel konular gözden geçirilmiştir. Bu çalışmada; bağlanma kuramının temel sayıtları, çocukluk, ergenlik ve erişkinlik dönemleri ile ilgili bağlanma literatürü, SİM’in temel nitelikleri, çocukluk döneminde oluşturulan bağlanma biçimlerinin sürekliliği, bağlanma biçimi ile sosyal-duygusal yeterlilik, kimlik gelişimi ve risk alma davranışı arasındaki ilişkiler gözden geçirilmiştir.

Bağlanma Kuramının Temel Sayıtları

Bowlby’nin bağlanma kuramı etiyoloji, nesne ilişkileri ve psikodinamik yaklaşımlar üzerine kurulmuş bir kişilik gelişim kuramıdır ve temel olarak bağlanmayı bebeklik ve çocukluk dönemine odaklanarak ele alır.[3] Bağlanma sistemi bebeğin ona bakan kişiye yakın olmasını ve çocuğun dışarıdan gelebilecek

tehlikelere karşı korunmasını sağlar. Bakıcı ile kurulacak yakınlığın korunması bağlanma sistemi içindeki en temel hedefdir ve bu sayede bebeğe güven içinde gelişebileceği bir alan sağlanır. Yakınlık bebeğin çevresini keşfetmede kullanabileceği ve tehlike anında korunabileceği bir sığınak işlevi görür.[1]

Bowlby'e göre bakıcıyla tekrarlanan günlük yaşantılar, çocuğun gelişiminde bakıcının içsel temsillerini oluşturur.[1] Bakıcının çocuğa verdiği tepkiler ve onun yakınlık isteğine karşı sergilediği davranışlar bilişsel temsiller olarak kodlanır. Bowlby'nin kuramında bilişsel temsiller "içsel çalışan modeller" (internal working models) olarak adlandırılmıştır. İçsel çalışan modeller Bowlby'nin kuramının temelini oluşturur. Çocuğun kendisi ve başkalarına ilişkin bilişlerinden oluşan içsel çalışan modeller, bakıcının tepkileri ile ilişkilidir. Çocuk ihtiyacı olduğunda bakıcısından gereken desteği ve olumlu tepkiyi görürse bakıcısının ulaşılabilir, güvenilir ve destekleyici olduğuna ilişkin bilişsel temsiller geliştirir. Ters durumda ise çocuğun bakıcısı çocuğun gereksinimlerine duyarız kaldığında ya da birbiriyle uyumayan tepkilerle karşılık verdiğinde çocuk bağlanma figürünü reddedici, kendisini de sevmeye ve desteklenmeye değmez biri olarak görür.[1]

İçsel çalışan modeller çocukluktan ergenliğe kadar sürekli olarak pekiştirilir. Ergenliğin sonunda içsel çalışan modeller daha sürekli ve değişime karşı daha dirençli hale gelirler. Ergenler ve erişkinler oluşturdukları içsel çalışan modelleri kendileri için önemli olan ilişkilerde kullanırlar.[1]

Çocukluk, Ergenlik ve Erişkinlikte Bağlanma

Çocukluk dönemindeki bağlanma çalışmaları Ainsworth'un bağlanma ile ilgili çalışmalar temel alınarak gerçekleştirilmiştir.[4] Ainsworth ve arkadaşları güvenli ve güvensiz bağlanma arasındaki farklılıkları ortaya koymak amacıyla laboratuvar ortamında bağlanmayı incelemişlerdir.[4] Bu çalışmada 1-2 yaşındaki çocuklar gözlenmiştir. Çocukların bilmedikleri bir ortamda, araştırma çabalarında bakıcılarını ne derece güvenli üst olarak kullandıkları, ortamdaki bir yabancıyla yakınlık çabalarına nasıl tepki verdikleri ve yabancı bir ortamda bakıcının yokluğundan kaynaklanan kaygıyla nasıl baş ettikleri incelenmiştir. Ainsworth ve arkadaşları bu çalışmayla çocukların bağlanma stillerini üç gruba ayırmıştır. Güvenli (secure) olarak sınıflandırılan çocuklar, bakıcıları ile birlikteyken istekli olarak ortamı araştırırlar. Bakıcının yokluğunda ise çok az kaygı tepkisi gösterirler. Bakıcı ortama geri döndüğünde, bakıcıyla yakın temas kurup ortamı araştırmaya geri dönerler. Kaygılı-kararsız (anxious-ambivalent) olarak sınıflandırılan çocuklar ortamı çok fazla araştırmazlar.

Bakıcılarının yokluğunda oldukça kaygılanıp, dönüşü üzerine de kolay kolay yatışmazlar. Bakıcılarına karşı yakınlık ve temas isteğine eşlik eden kırgınlık ve direnç içeren ikilemlilerde bulunurlar. Son olarak kaçınan (avoidant) olarak sınıflandırılan çocuklar bakıcılarından ayrı oldukları sürece çok az stres tepkisi gösterip, bakıcıları ile yakınlığı reddederler. Bakıcıları ile bir araya geldiklerinde bakıcılarından uzaklaşıp dikkatlerini ortama yöneltirler.[3-7]

Bağlanma bakış açısından ergenlik bir geçiş dönemidir. Bağlanma ergenlik döneminde ergenin yeni durumlarla baş etmesinde temel rol oynar. Ergenlik döneminde ergen ilk bağlanma figürü olan bakıcısına daha az bağımlı olmak için büyük çaba harcar.[8] Raja ve arkadaşları ergenlik döneminde bağlanma sürecini üç biçimde açıklamışlardır.[9] İlk açıklamaya göre, anne-babalardan arkadaşlara yönelmeye doğru bir değişim vardır. Bu değişimle ergenler özerkliklerini kazanmaya çalışır. Bu açıklamaya göre anne-babaya ve arkadaşlara bağlanma birbiriyle zıt biçimde ilişkilidir. İkinci açıklamaya göre aile ve arkadaşlar ergenler için iki farklı dünya oluştururlar. Anne-babaya bağlanma, arkadaşlara bağlanmadan bağımsız olabilir ve bu iki dünyanın göreceli önemi ergenin kendisini değerlendirmesine sağladığı bağlama göre değişir. Üçüncü açıklamaya göre ise anne-babaya ve arkadaşlara bağlanma birbiriyle olumlu biçimde ilişkilidir.[9]

Ergenler stres durumlarında duygusal destek almak için genellikle arkadaşlarına yönelirler.[10] Ancak bu ergenlerin anne-babalarının desteğine ihtiyaç duymadıkları anlamına gelmemektedir. Araştırmalar ergenlerin anne-babalarını bazı bağlanma ihtiyaçları için kullanmaya devam ettiklerini ve anne-babaya güvenli bağlanmanın genç erişkinliğe kadar bireylerin iyi oluşunu yordadığını göstermiştir.[11,12]

Laible ergenlerle yaptığı çalışmasında anne-babaya ve arkadaşlara bağlanma ile sosyal-duygusal beceriler arasındaki ilişkileri incelemiştir.[13] Çalışmanın sonuçlarına göre; güvenli olarak anne-babaya ve arkadaşlara bağlanma sosyal-duygusal becerilerle olumlu olarak ilişkilidir. Ancak arkadaşlara güvenli olarak bağlanma ile sosyal-duygusal beceriler arasında daha yüksek düzeyde ilişki bulunmuştur. Laible'ye göre bu sonuç için iki açıklama yapılabilir.[13] İlki, ergenlik döneminde arkadaşlık ilişkilerinin anne-baba ilişkilerinden daha önemli hale geldiği, ikincisi ise arkadaşlık ilişkilerinin ergenlere sosyal-duygusal becerilerini geliştirmeleri için farklı ortamlar sağladığıdır. Sonuç olarak ergenlik döneminde arkadaşlara bağlanmanın daha önemli olduğu ancak anne-babaya bağlanmanın da önemini sürdürdüğü söylenebilir.

Erişkinlik döneminde bağlanma süreçleri ile ilgili ilk çalışmalar Main ve arkadaşları tarafından yapılmıştır.[14] Araştırmacılar yarı yapılandırılmış eriş-

kin bağlanma görüşmeleri ile bireylerden anne-babaları ile ilişkilerini, bu ilişkilerin zaman içerisinde nasıl değiştiği ve bunların erişkin kişiliklerini nasıl etkilediğini anlatmaları istenir. Görüşmeler sonucunda çocukluktan erişkinliğe kadar anne-babayla oluşturulan ilişkinin niteliği belirlenmeye çalışılmış ve Ainsworth'un sınıflandırması kapsamında değerlendirilmiştir.[5] Yapılan sınıflandırmayla güvenli olarak sınıflandırılan kişilerin çocuklukla ilgili anılarını daha fazla hatırladıkları ve hatırladıklarının çoğu zaman olumlu olduğu görülmüştür. Kaçınan olarak sınıflandırılan kişilerin bağlanma ilişkilerinin değerini düşürme eğiliminde oldukları ve özel bağlanma deneyimlerini hatırlamakta sık sık zorlandıkları görülmüştür. Saplantılı olarak sınıflandırılan kişiler anne-babalarını olumlu ve destekleyici olarak tanımlamaktadırlar. Ancak bu kişilerin çocukluk anılarını tutarlı bir şekilde bütünleştirmekte zorluk yaşadıkları görülmüştür.

Main ve arkadaşları,[14] erişkin bağlanma stillerini belirlerken çocukluk dönemi bağlanmaları üzerine yoğunlaşmış, buna karşın Hazan ve Shaver [15] romantik ilişkiyi bağlanma süreci olarak belirlemiş ve erişkinlikteki bağlanma stillerinin Ainsworth ve arkadaşları [4] yaptıkları sınıflandırma ile benzer olduğunu belirtmişlerdir. Güvenli bağlanan bireyler ilişkilerinde güvenli, mutlu ve eşlerinin hatalarını rahatlıkla kabul eder tutumlar ortaya koyar. Kaygılı-kararsız bireyler kendilerinden kuşku duyan, başkalarını kendileri ile yakınlık kurmada isteksiz olarak gören, ilişkileri ile takıntılı ve kıskanç oldukları, sürekli duygusal inişler çıkışlar yaşadıkları gözlenmiştir. Kaçınan olarak sınıflandırılan bireyler ise yakınlıktan korktukları için bundan kaçınırlar.

Yukarıda aktarılan iki yaklaşımdan farklı olarak Bartholomew ve Horowitz dördü bir bağlanma modeli önermiştir.[16] Bartholomew ve Horowitz'e göre görüşme ve öz-bildirim (self-report) kullanan çalışmalarda iki farklı kaçınan bağlanma stili görünmektedir.[14-16] Görüşme yöntemine göre kaçınan bağlanma stilineki kişiler bağlanmalarını küçümseyen ve ilişkilerinde yaşadıkları sorunları kabul etmeyen kişilerdir. Öz-bildirim yöntemini kullanan çalışmalarda ise kaçınan bağlanma stilineki kişiler yakın ilişki kurmaktan korkan ancak başkaları ile ilişki kurduklarında yaşadıkları sıkıntı ve kaygıyı kabul eden kişiler olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle kaçınan bağlanma stili iki ayrı bağlanma biçimini içinde barındırır. Bunlar kayıtsız ve korkulu bağlanma stilleridir.

Dördü bağlanma modeli Bowlby'nin içsel çalışan modeller kavramını, bireyin kendisi ve başkaları hakkında olumlu ya da olumsuz temsillere sahip olması, kullanarak yetişkinlik dönemindeki bağlanma süreci için dördü bir model önermiştir.[1] Güvenli (secure) bağlanma stilineki bireyler hem ken-

dilerine, hem de başkalarına ilişkin olarak olumlu bilişsel modellere sahiptir. Saplantılı (preoccupied) bağlanma stilindeki bireyler olumsuz benlik olumlu başkaları modeline sahiptir. Kayıtsız (dismissing) bağlanma stilindeki bireyler olumlu benlik olumsuz başkaları modeline sahiptir. Son olarak korkulu (fearful) bağlanma stilindeki bireyler ise olumsuz benlik ve olumsuz başkaları modeline sahiptirler.

Çocuklukta anne-babaya bağlanma baskınken ergenlik döneminde arkadaşlar, erişkinlikte ise romantik ilişkinin yaşandığı kişiler baskındır. Ancak ergenlik ve genç erişkinlikte arkadaşlar ve romantik ilişkide ki kişiler temel bağlanma süreçlerini oluşturmasına rağmen anne-babaya bağlanma hala önemi sürdürmektedir.

Sosyal İlişkiler Modeli (Social Relations Model)

Ergenlik ve erişkinlik dönemlerinde bağlanma süreci hakkında yapılan çalışmalar, güvenli bağlanmanın kişilerarası yönünden çok bireylerin içsel çalışan modellerine odaklanmıştır.[17-19] Bowlby, çocukluk döneminde bağlanma figürüyle oluşturulan örüntülerin ergenlik döneminin sonuna doğru kişinin içsel çalışan modelleri tarafından biçimlendirilen genelleştirilmiş etkileşim biçimlerine dönüştüğünü ileri sürmüştür.[1] Bu bakış açısına göre de kişinin içsel çalışan modelleri, kişinin diğer ilişkilerine karşı tutumlarını ve beklentilerine içerir. Bu bakış açısıyla tutarlı olarak ergenler ve erişkinlerde öz-bildirim ölçekleri kullanarak yapılan çalışmalar, bireylerin birlikte yaşadıkları kişilerle (anne, baba, kardeş, eş) olan ilişkilerindeki beklentilerinden çok yakın ilişkiler ya da romantik ilişkilerindeki beklentilerini ölçmüşlerdir. Bununla birlikte çocukların hem anne hem de babaya bağlanmalarını inceleyen çalışmalar bu durumu desteklememektedir.[19] Cook, bağlanma ilişkilerinin kavramsallaştırılmasında kuramsal bir belirsizlik olduğunu belirtmiştir.[19] Belirsizliğin bir tarafında, bağlanma stillerini araştırmak için bireysel düzey analizinin mi yoksa analizin çift (dyadic) düzeyinin mi uygun olup olmadığı vardır. Diğer tarafı ise eş (partner) etkisinin önemini ne düzeyde ele alındığı ile ilgilidir. Bu bakış açısından bağlanma biçiminin niteliğini anlamak için sadece tek bağlanma figürünün değil diğer bağlanma figürlerinin de (anne, baba, kardeşler vb.) etkisini incelemek gerekmektedir. Burada göz önünde bulundurulması gereken ikinci durum ise bağlanmanın niteliğinin belirlenmesinde bağlanma biçimi incelenen kişinin özellikleri yanında bağlanma figürünün özelliklerinin de bağlanma biçiminin niteliğini etkilediğidir.

Bağlanma biçiminin niteliği arasındaki farklılıkları açıklamak için bağlanma literatürü üç olası açıklama ortaya koymuştur. Bunlardan ilki bağlanma biçimi incelenen kişinin karakteristik özellikleri bağlanmanın niteliğini belirler varsayımdır. İkinci olası açıklamaya göre bağlanmanın niteliği bağlanma figürünün karakteristik özellikleri tarafından belirlenir. Bağlanma figürünün duyarlı/duyarsız, sorumlu/sorumsuz olması gibi özellikleri bağlanma biçiminin niteliğini belirler. Üçüncü açıklamaya göre ise özel bağlanma ilişkisinin karakteristik özelliği bağlanma biçiminin niteliğini belirler.[2,19]

Bağlanma çalışmalarında, kişinin karakteristik özelliğini, bağlanma figürünün özelliğini ve özel bağlanma ilişkisini birlikte incelemek amacıyla kapsamlı veri analizlerine ihtiyaç vardır. SİM çoklu ilişkileri incelemek amacıyla ortaya konulmuş istatistiksel bir modeldir. SİM'de dört tür etki incelenmektedir. Bunlar aktör etkisi, eş etkisi, ilişki etkisi ve son olarak da grup ya da aile etkisidir. Aktör etkisi, kişinin diğer insanlarla ilişki kurarken ortaya koyduğu bireysel farklılıklardır. Eş etkisi kişinin diğerlerinin etkisinden sağladığı düşüncelerdeki, duygulardaki ve davranışlardaki tutarlılıktır. İlişki etkisi, aktörün özel partnere özel uyumunu yansıtır. Bu etki bağlanmada iki kişi arasındaki benzersiz ilişki biçimini yansıtır. İlişki etkisi ortaya çıkarılırken aktör ve eş etkisi kontrol edilmektedir. Grup ya da aile etkisi bütün aile üyelerinin belirli özellikler açısından benzer olmasını sağlayan etkidir. Bu özelliklere örnek olarak ırksal, dinsel, kültürel ya da ekonomik değişkenler gösterilebilir.

SİM çalışmaları anne-baba ve en az iki çocuğun ya da daha fazla çocuğun olduğu aileler ile gerçekleştirilmektedir. Dört etkinin dışında SİM grup içindeki karşılıklı etkileri de görmemizi sağlar. Bireysel düzeyde, aktörle eş arasındaki karşılıklı ilişkiler ortaya çıkarılabilir. Çift düzeyinde ise iki ilişki etkisinin birbiri arasındaki ilişkilerini ortaya çıkarabilir. SİM'i kullanarak yapılan çalışmalara bakıldığında bağlanma biçiminin niteliğinde sadece bağlanma biçimi incelenen kişinin özellikleri yanında eş ve ilişki etkisinin de önemli olduğu görülmektedir.[2,17-19]

Cook yaptığı bir çalışmada, bağlanma biçiminin niteliğini belirleyen en önemli etkenin aktör etkisi olduğunu saptamıştır.[19] Fakat aynı çalışmada eş ve ilişki etkisinin de bağlanma biçiminin niteliğini açıklamada önemli paya sahip olduğu gösterilmiştir. Cook, aile (grup) etkisinin anlamlı etkiye sahip olmadığını ileri sürmüştür.[19] Buist ve arkadaşları SİM'i kullanarak yaptıkları çalışma da aktör, eş, ilişki ve aile etkisinin bağlanma biçiminin niteliğini açıklama da anlamlı etkiye sahip olduğunu ortaya koymuşlardır.[2]

Çocukluk Dönemi Bağlanma Biçimlerinin Sürekliliği

Bowlby, ilk yaşlarda oluşan bağlanma biçimlerinin içsel çalışan modeller aracılığıyla pek fazla değişime uğramadan yaşamın daha sonraki dönemlerine aktarıldığını ileri sürmüştür.[1] Bağlanma biçimleri açısından çocukluk döneminde oluşan bağlanma biçimleri ergenlik dönemine kadar süreklilik gösterip ergenlik döneminde de bu süreklilik daha dirençli hale gelmeye başlar.[20] Boylamsal çalışmalar bebeklik döneminde oluşturulan bağlanma örüntülerinin yaşamın daha sonraki dönemlerine büyük ölçüde benzer olarak sürdürüldüğünü ortaya koymuştur.[21-25] Örneğin Scharfe ve Bartholomew yaptıkları çalışmada, katılanların %60'nın ilk ölçümden sekiz ay sonra hala aynı bağlanma örüntülerini gösterdiğini bulmuştur.[21] Kirkpatrick ve Hazan yaptıkları çalışmada çalışmaya katılanların %70'nin ilk ölçümden dört yıl sonra aynı bağlanma örüntülerini gösterdiğini bulmuştur.[22] Öte yandan bağlanma örüntülerinde farklılıklar gözlemlenen %30-40'luk grupta farklılığın ya da bağlanma örüntülerindeki süreksizliğin neden kaynaklandığı çeşitli çalışmalarda incelenmiştir.

Bağlanma kuramına göre bağlanma örüntülerindeki süreklilik içsel çalışan modeller aracılığıyla sağlanmaktadır. Alternatif bir model ise çevresel desteğin ya da değişkenlerin de bağlanma örüntülerinin sürekliliği/süreksizliği üzerinde etkili olduğunu göstermektedir.[26] Bu açıklamaya göre bağlanma örüntülerinin sürekliliği/süreksizliği belirli durumlarda içsel çalışan modellerinden çok çevresel değişkenler tarafından belirlenmektedir.

Çocukluk döneminde bağlanma örüntülerindeki sürekliliği çocuğa bakan kişinin tutum ve davranışları ile ilgili olduğu belirtilmektedir. Çocuğa bakan kişinin tutum ve davranışlarındaki süreklilik çocuğun bağlanma örüntülerindeki sürekliliği belirlemektedir.[20,27]

Davila ve arkadaşları, bağlanma örüntülerindeki süreksizliğin iki nedenden kaynaklandığını ileri sürmüştür.[24] Bunların ilki kişilerarası stresli yaşam olaylarıdır. Kişilerarası stresli yaşam olaylarına göre güvenli bağlanma stilinden güvensiz bağlanma stiline geçen bireyler herhangi bir değişiklik yaşamazlar ya da güvensiz bağlanma stilinden güvenli bağlanma stiline geçenlere göre daha fazla dönemsel ya da kronik stres yaşantısı deneyimlerler. Kişilerarası stres faktörleri bağlanma örüntülerinin değişiminde etkilidir. Kişilerarası stres faktörleri güçlü duygusal bağlar kurulan kişiyle çatışmayı, ayrılmayı ya da aileden birinin, arkadaşın ya da romantik eşin kaybı gibi olumsuz durumları içerir. Psikopatolojik belirtilere göre güvenli bağlanma biçiminden güvensiz bağlanma örüntülerine geçen bireyler değişmeyen ya da güvensizden güvenli bağ-

lanma biçimine geçen kişilere göre daha fazla psikopatolojik belirtiler gösterirler.[24] Bağlanma örüntülerindeki süreksizliğin ikinci nedeni ise güvensiz bağlanma biçimidir. Bu açıklamaya göre bağlanma biçimindeki süreksizlik daha çok güvensiz bağlanma biçimine sahip bireyler arasında görülmektedir. Zimmermann ve Becker-Stoll, bebeklikten ergenliğe olan dönemde ortaya çıkan bağlanma örüntülerindeki süreksizliğin iki nedenden kaynaklandığını belirtmektedir.[20] İlki bakıcının duygusal olarak ortada oluşunu etkileyen risk faktörleridir. İkinci neden ise çalışmalardaki yöntem biçiminden kaynaklanmaktadır. Çocukluk döneminde bağlanma örüntülerini belirlemek için çocuğun yabancı bir ortamda nasıl davrandığı gözlemlenirken ergenlik dönemindeki bağlanma örüntüleri ise erişkin bağlanma görüşmesiyle ya da öz-bildirim ile belirlenmektedir. Boylamsal çalışmalarda iki farklı yöntemin kullanılması yöntemden kaynaklanan bağlanma biçimindeki süreksizliği ortaya çıkarabilir.

Buraya kadar aktarılan bilgiler ışığında bağlanma örüntülerinin bebeklikten ergenliğe doğru süreklilik gösterdiği ve bu sürekliliğin ergenlik döneminde daha dirençli olduğu söylenebilir. Süreksizliğin ise güvenli bağlanma biçiminden çok güvensiz bağlanma örüntüsünde daha yaygın olduğu söylenebilir.

Bağlanma Biçimi ve Sosyal-Duygusal Yeterlilikler

Bağlanma hakkındaki çalışmalar içsel çalışan modeller ile sosyal davranışlar, kendilik değeri, ilişkisel beklentiler ve sosyal-duygusal yeterlilikler üzerine odaklanmıştır.[8,13,28] Bağlanma kuramının temel sayılılarından birisi bireyin güçlü duygusal bağlar kurduğu kişiyle olan ilişkileri güven duymasıyla ilgili duygularını, diğerlerine güvenini ve sosyal-duygusal yeterliliklerini belirler.[13] Bağlanma figürleri duygusal stres durumlarında, çocukların duygusal düzenleme stratejilerini geliştirmesine yardımcı olurlar. Bağlanma figürünün duygusal varlığı ve desteği çocukların uyumsal duygusal düzenleme stratejileri geliştirmesini sağlar. Bu da bireylerin yaşamlarının ileriki dönemlerinde karşılaşacakları zorlu yaşam olayları ve risk durumları ile daha etkin bir biçimde baş etmelerine yardımcı olacaktır.[20]

Güvenli bağlanan ergenler güvensiz bağlanma biçimine sahip ergenlere göre daha yüksek sosyal-duygusal yeterliliklere ve daha düşük düzeyde saldırgan davranışlara sahiptir.[28,29] Güvenli bağlanma biçimine sahip ergenler tehdit durumları ile karşılaştıklarında daha iyimserdirler ve yardıma ihtiyaç duyduklarında aktif olarak yardım almak için çaba içerisine girerler. Bu bireyler daha işlevsel baş etme stratejileri ortaya koyarlar. Benzer biçimde Kobak ve arkadaş-

ları, güvenli bağlanma stiline sahip ergenlerin güvensizlere göre duygusal düzenleme konusunda daha başarılı olduklarını göstermiştir.[30]

Anne ve babaya bağlanmayla sosyal-duygusal yeterliliklerin araştırıldığı çalışmada çocukların kendilik güveni çocukların anneye bağlanma niteliği ile yordanırken çocuğun kaygı/içekapanıklık gibi davranışsal problemleri de çocukların babaya bağlanma niteliğiyle açıklanmıştır.[31] Engels ve arkadaşları yaptıkları kesitsel çalışmada, 12-18 yaşlarındaki ergenlerin anne-babaya bağlanmaları ile sosyal becerileri, ilişkisel yeterlilikleri ve duygusal uyum gelişimleri arasındaki ilişkileri incelemiştir.[32] Çalışmanın sonuçlarına göre; erken ergenlik döneminde anne-babaya bağlanma sosyal becerileri, ilişkisel yeterlilikleri ve duygusal uyumu yordamazken, orta ergenlik döneminde anne-babaya bağlanma sosyal becerileri, ilişkisel yeterlilikleri ve duygusal uyumu yordamaktadır. Elde edilen bulgulara göre, erken ergenlik döneminde yaşanan yoğun biyolojik değişimler bireylerin kendi bedenlerine odaklanmalarına neden olmaktadır. Aynı zamanda erken ergenlik dönemi ilköğretimden çıkıp orta öğretime geçiş dönemidir. Hem erken ergenlikteki bireylerin bedenlerine odaklanmaları ve okul yaşantısındaki geçişler duygusal uyum sağlama üzerinde anne-babaya bağlanmadan daha fazla etkide bulunur.[32]

Ergenlikte Bağlanma Biçimleri ve Kimlik Gelişimi

Ergenlik bireyin bedensel, bilişsel ve toplumsal olarak hızlı değişimler yaşadığı bir dönem olarak nitelenebilir. Bu dönemde birey artan zihinsel yeterliliği ile kendisine ve çevresine karşı sorularını artırarak araştırma dönemine girer.[33] Ergenlikte bireyin yaşadığı bedensel, bilişsel ve fizyolojik değişimler kimlik gelişiminin hızlanmasını sağlar. Erikson ergenlik dönemini “kimlik oluşturmaya karşı kimlik kargaşası” dönemi olarak adlandırmıştır.[33]

Çoğu ergen kimlik gelişimleri için büyük bir çaba gösterirler. Bazıları bu süreci sağlıklı bir biçimde geçirirken bazıları büyük krizler yaşayabilirler. Kimlik kavramı farklı alanlarda farklı biçimlerde tanımlanmaktadır. Kimlik kavramının ne olduğu hakkında bir inceleme yapıldığında çoğu çalışmada kimliğin kısaca “ben kimim?” sorusuna verilen yanıt olarak değerlendirildiği görülmektedir. Hendry ve arkadaşlarına göre kimlik, sosyal olarak yapılandırılan, sürekli olarak gözden geçirilip yenilenen ve süreklilik duygusu sağlayan bir yaşam öyküsüdür.[34] Erikson kimliği “bireyin biricikliğinin bilinçli duygusu olarak; yaşantılarının sürekliliği için bilinçsizce çaba olarak ve grubun düşünceleri ile dayanışma” olarak tanımlamaktadır.[33] Erikson’un tanımlamasında üç yapı kimlik duygusunun oluşması için gereklidir. İlki kişi, içsel

aynılığı ve bütünlüğü deneyimlemelidir. İkincisi içsel aynılık duygusu zaman içerisinde sürmelidir ve üçüncüsü de kimlikle ilgili içeriklerin toplum içerisinde deneyimlenmesidir.[35] Erikson kimlik gelişimi sürecini iki dinamik öğenin karşılıklı etkileşimi olarak görmektedir. Bunlar kimlik sentezi ve kimlik karmaşasıdır. Kimlik sentezi bireyin benlik duygusuyla ilgili çeşitli içerikleri işlevsel ve içsel olarak tutarlı bütünler haline getirme yeteneğini gösterir. Kimlik karmaşası ise tutarlı ve işlevsel benlik duygusunun yokluğunu ve kimlikle ilgili içeriklerin tutarlı bir bütün haline getirilememesidir.[36]

Bağlanma ve kimlik ile ilgili kuramlar birbirinden ayrı görünmesine rağmen birçok ortak yönleri bulunmaktadır.[37] Bowlby'nin kuramında bağlanma ve Erikson'un gelişim kuramında kimlik, tüm yaşama yayılan süreçler olarak işlenmesine rağmen bağlanma ile ilgili araştırmalar daha çok çocukluk dönemine, kimlik ile ilgili çalışmalar ise daha çok ergenlik dönemine yoğunlaşmıştır.[38]

Erikson, yaşamın ilk dönemini temel güvene karşı güvensizlik olarak tanımlamıştır.[33] Bu dönemde bakıcının çocuğa karşı tepkileri tutarlı olursa çocuk temel bir güven oluşturacaktır. Benzer biçimde Bowlby'de yaşamın ilk döneminde bakıcıların davranışlarının bebekte güvenli ya da güvensiz bağlanmanın oluşmasını sağlayacağını belirtmiştir.[1] Bowlby'e göre bağlanma ve keşfetme birbiriyle bağlantılıdır. Bireyin toplumsal ve fiziksel çevreyi öğrenbilmesi için bireyin araştırma yapması gerekir. Ancak keşif hem zor hem de tehlikelidir. Keşfin olabilmesi için bağlanma figürünün ortamda mevcut olması ya da keşif davranışı için bireye güven sağlaması gerekir. Kimlik oluşturma sürecinde de temel etkinlik bireyin yeni roller denemesi yani keşif etkinliğini ortaya koymasıdır. Bu yönüyle ilk yıllarda güvenli bağlanan bireylerin kimlik oluşturma sürecinde araştırmayı daha fazla ortaya koyabileceği söylenebilir.[1]

Ergenlik döneminde kimlik yapılarının oluşturulmasındaki en önemli süreç keşfetme davranışıdır. Bağlanma kuramına göre destekleyici ve tutarlı davranışlar ortaya koyan bakıcılar çocuk için güvenli üst oluştururlar. Güvenli üst çocukların keşfetme ve araştırma davranışını ortaya koymalarında kritik bir öneme sahiptir.[5] Benzer biçimde kimlik gelişiminde de seçeneklerin etkin bir biçimde araştırılması ergenin güvenli bağlanmalar içinde bulunmasına bağlıdır.[39,40] Güvenli bağlanma, sürekli içsel yatırımlara (commitment) yol açan kişiler içi ve kişiler arası araştırmaların ortaya konulmasını sağlar.[38] Marcia'ya göre güvenli bağlanma seçeneklerin etkin olarak araştırılmasını ve sürekli içsel yatırımları ortaya çıkararak başarılı kimlik statünün oluşmasını sağlamaktadır.[39,40] Tersisi durumda ise dağınık kimlik statüsü ortaya çıkmaktadır.

Hazan ve Shaver, güvensiz bağlanma örüntüsü içerisinde yer alan bireylerin kimlik yapıları ile ilgili daha az araştırma yaptıklarını ve romantik ilişkileri başlatmaya da uzak durduklarını belirtmişlerdir.[15] Bartholomew ve Horowitz Bowlby'nin zihinsel modeller kavramını kullanarak geliştirdikleri dörtlü bağlanma modelinde, güvenli bağlanma stilinde yer alan bireylerin korkulu bağlanma stilinde yer alan bireylere göre kimlik yapıları ile ilgili daha fazla araştırma davranışı ortaya koyduklarını göstermişlerdir.[16]

Bağlanma biçimleri ve kimlik gelişimi arasındaki ilişkilerin incelendiği çalışmaların sonuçlarına bakıldığında bağlanma biçiminin ve kimlik gelişiminin birbiriyle ilişkili olduğu görülmektedir.[41-44] Kroger çalışmasında başarılı ve askıya alınmış kimlik statülerinde bağlanma stilleri açısından farklılıklar olduğunu ancak ipotekli ve dağınık kimlik statüleri açısından farklılıklar olmadığını bildirmiştir.[41] Reich ve Siegel yaptıkları çalışmada güvenli bağlanma stiline sahip kişilerin diğer bağlanma stillerine sahip kişilere göre ego kimlik gelişimi açısından daha önde olduklarını belirtmişlerdir.[44] Morsünbül ve Tümen kimlik statüleri ile dörtlü bağlanma stilleri arasındaki ilişkileri inceledikleri çalışmalarında, başarılı kimlik statüsü dışında diğer kimlik statülerinin bağlanma stilleri açısından farklılaştığını ortaya koymuşlardır.[45] Çalışmanın sonuçlarına göre askıya alınmış kimlik statüsünde yer alan ergenlerin daha çok saplantılı bağlanma stiline sahip oldukları, ipotekli kimlik statüsünde yer alan bireylerin daha çok kayıtsız bağlanma stiline sahip oldukları, dağınık kimlik statüsünde yer alan ergenlerin ise daha çok korkulu bağlanma stiline sahip oldukları bulunmuştur.

Ergenlikte Bağlanma Biçimleri ve Risk Alma Davranışı

Kimlik ile ilgili yapılandırmaların yoğun olarak yaşandığı ergenlik döneminde, ergenler çeşitli yaşam alanları ile ilgili araştırmalarda bulunurlar. Bu araştırmalarda bulunurken ergenler pek çok risk alma davranışı gösterirler.[46] Risk alma davranışı farklı biçimlerde tanımlanmaktadır. Jack'e göre risk alma ergenlik döneminde normal bir süreçtir.[47] Bu dönemde ortaya konulan risk alma davranışları ergenlik döneminde artan özerklik sürecine katkıda bulunmaktadır. Burada ortaya konulan risk alma ergenin anne babasından uzaklaşarak özerkliğini sağlamasını ve böylece kimlik içeriklerinin yapılandırmasına katkı sağlamaktadır. Gonzales ve Tiffany ise risk almayı olumsuz bir durum olarak açıklamaktadırlar.[48] Bu açıklamaya göre risk alma hastalık ya da ölüm, yaşamsal açıdan tehlike oluşturabilecek davranışlar olarak açıklanmaktadır. Literatürde risk alma; normatif risk alma davranışları (sağlıklı keşfetme

davranışı) ve normatif olmayan risk alma davranışları (tehlikeli ve yüksek risk içeren keşfetme davranışı) olarak iki farklı grupta ele alınmaktadır.[48]

Ergenlik döneminde risk alma farklı bağlamlarda ve biçimlerde açıklanmaya çalışılmıştır. Bağlanma bakış açısından var olan bağlanma biçimi farklı durumlarda kişinin baş etme mekanizmalarını ve risk alma düzeyini belirler.[49] Ergenlik dönemi yoğun değişimlerin olduğu bir dönemdir. Bu dönemde ergenler farklı biçimlerde yaşarlar. Güvenli bağlanma biçimine sahip olan ergenler için bu dönem daha rahat ve daha az krizle geçirilirken, güvenli olmayan bağlanma biçimine sahip olan ergenler için ise zor ve pek çok krizle geçirilmektedir.[8] Güvenli bağlanma stiline sahip ergenler yaşamlarının kendi kontrolleri altında olduğunu düşünürler. Bu bireyler stres durumlarına karşı dirençlidirler ve herhangi bir stres ya da kriz anında anne babaları ya da arkadaşlarından yardım almak veya onlarla iletişime geçmek için çaba harcarlar. Güvenli olmayan bağlanma stiline sahip ergenler ise stres durumlarına karşı dirençsizdirler ve herhangi bir kriz anında anne babalarından ya da arkadaşlarından yardım almayı reddederler ya da riskli davranışlar sergilerler.[50,51]

Cooper ve arkadaşları bağlanma stilleri ile psikolojik bozukluklar, kendilik kavramı, problem davranışları ve risk alma davranışları arasındaki ilişkileri inceledikleri çalışmalarında; güvenli bağlanma stiline sahip ergenlerin en iyi uyum yeteneğine sahip ve en düşük düzeyde risk alma davranışı gösteren bireyler olduğunu ortaya koymuşlardır.[52] Kaygılı (saplantılı) bağlanma stiline sahip ergenler en düşük düzeyde uyumu ve en yüksek düzeyde risk alma davranışlarını göstermişlerdir. Kaçınan bağlanma stiline sahip ergenler ise en yüksek düzeyde sorunlu davranışları göstermiştir.

Morsünbül dörtlü bağlanma stili ve risk alma davranışlarını incelediği çalışmasında bağlanma stillerinin risk alma davranışları açısından farklılaştığını bulmuştur.[46] Çalışmanın sonuçlarına göre olumsuz benlik modeline sahip ergenler (korkulu ve saplantılı bağlanma stillerine sahip ergenler) olumlu benlik modeline sahip ergenlerden (güvenli ve kaçınan bağlanma stillerine sahip ergenler) daha yüksek düzeyde risk alma davranışları göstermişlerdir.

Görgün ve arkadaşları tarafından yapılan çalışmada anne babaya bağlanma biçimleri ile bir risk arama davranışı olarak kabul edilebilecek madde kullanımı arasındaki ilişkiler incelenmiştir.[53] Çalışmada madde kullanmayanların madde kullananlara göre daha olumlu bağlanma örüntülerine sahip oldukları belirlenmiştir.

Sonuç

Bağlanma kuramının temel sayıtlarının hala geçerli olduğu söylenebilir. Gelişimsel açıdan bakıldığında çocuklukta anne-babaya bağlanma baskınken ergenlik döneminde arkadaşlar, yetişkinlikte ise romantik ilişkinin yaşandığı kişiler baskındır.

Bağlanma sürecine SİM açısından açıklamalar getirilmesi bağlanma süreciyle ilgili daha fazla ve farklı bilgiler edinmemizi sağlamıştır. SİM'i kullanan çalışmaların temel eleştirisi bağlanma çalışmalarının bağlanmanın kişilerarası yönünden çok içsel çalışan modellere odaklanmasıdır. SİM çalışmaları bağlanma örüntüsünün niteliğinin belirlenmesinde aile içindeki tüm bireylerin ve bunlarla kurulan ilişkilerin etkisini bir arada değerlendirmiştir. SİM çalışmaları aile içindeki faktörleri göz önünde bulundurmalarına rağmen aile dışındaki bireylerin etkisini analize dâhil etmemektedir. Özellikle ergenlik ve erişkinlik dönemlerinde ailedeki kişiler yanında aile dışındaki kişiler de temel bağlanma figürleri olmaya başlar. Ergenlik döneminde arkadaşların, erişkinlik dönemlerinde romantik eşin analize dâhil edilmesi bağlanma biçiminin niteliğinin anlaşılmasında büyük yarar sağlayabilir.

Türkiye'de çoğu aile yapısı aile içi bağların ve duygusal ilişkilerin baskın olduğu geleneksel aile yapısını göstermektedir. Türkiye'deki aile yapısı daha çok geleneksel aile yapısı özelliklerini göstermesine rağmen, aile yapısında çekirdek aile yapısına doğru bir değişme gözlenmektedir. Bu durumda da aile içinde maddi bağımlılıklar azalırken duygusal bağımlılıklar etkililiğini hala sürdürmektedir.[54,55] Türkiye'deki aile içi ilişkilerin etkiliği göz önünde bulundurulduğunda bireylerin bağlanma biçiminin niteliği üzerinde anne-babanın, diğer kardeşlerin büyük etkisi olduğu söylenebilir. Bu nedenle Türkiye'de bağlanma biçiminin niteliği incelenirken anne-baba ve kardeşlerin bağlanma örüntülerinde etkisini birlikte değerlendiren SİM'in kullanılması bağlanma örüntülerinin daha doğru biçimde değerlendirilmesini sağlayacaktır.

Bağlanma biçiminin sürekliliği ile ilgili çalışmalar yaşamın ilk dönemlerinde oluşturulan bağlanma örüntülerinin içsel çalışan modeller aracılığıyla yaşamın daha sonraki dönemlerine büyük ölçüde aktarıldığını göstermektedir. Fakat içsel çalışan modellerin belki de sadece güvenli bağlanma biçimi için sürekliliği sağladığı da söylenebilir. İçsel çalışan modellerin ne kadar içsel olduğu da tartışmaya değerdir.[19]

Bağlanma örüntüleri ile kimlik gelişimi arasındaki ilişki ele alındığında güvenli bağlanan bireylerin kimlik gelişimlerinin daha olumlu yönde olduğu

söylenbilir. Güvenli bağlanan bireylerin kimlik alanları ile ilgili bilgileri aktif olarak araştırdıkları ve bunları deneyimledikleri görülmektedir. Özellikle kimlik alanıyla ilgili problem yaşayan ergenlerle çalışan uzmanların bağlanma örüntülerini ayrıntılı olarak değerlendirmeleri tedavi sürecine büyük katkı sağlayacaktır.[45,56] Diğer yandan, güvensiz bağlanma örüntülerine sahip ergenlerin daha yüksek düzeyde risk davranışları ortaya koydukları söylenebilir. Risk alma davranışı pek çok açıdan açıklanmasına rağmen anne babaya ve özellikle ergenlerin arkadaşlarına bağlanma örüntüsünün risk alma davranışını yordadığı düşünülebilir.

Bağlanma ile ilgili çalışmalar uzun yıllardır araştırmacıların ilgisini çekmektedir. Türkiye'deki duruma baktığımızda bağlanma ile ilgili çalışmaların sınırlı sayıda olduğu ve yapılan çalışmaların büyük bölümünün lise ya da üniversite grupları ile yapıldığı görülmektedir. Yapılan çalışmalarda büyük ölçüde Griffin ve Bartholomew tarafından dörtlü bağlanma modeline dayanılarak geliştirilen ve Sümer ve Güngör tarafından Türkçe'ye uyarlanan İlişki Ölçekleri Anketi'nin kullanıldığı görülebilir.[57,58] Bu açıdan farklı ölçme araçlarının kullanıldığı ve farklı araştırma gruplarına ulaşılacak çalışmalara ihtiyaç vardır. Aynı zamanda bağlanma örüntülerinin incelenmesinde boylam-sal yöntemin daha çok kullanılması bağlanma örüntülerinin anlaşılmasına büyük katkı sağlayacaktır.

Kaynaklar

1. Bowlby J. Attachment and Loss, Vol. II. Separation, Anxiety and Anger. New York, Basic Books, 1973.
2. Buist KL, Decovic M, Meeus WH, van Aken AG. Attachment in adolescence: A social relations model analysis. J Adolesc Res 2004; 19:826-850.
3. Bretherton I. The origins of attachment theory: John Bowlby and Mary Ainsworth. In Attachment Theory: Social, Developmental and Clinical Perspectives (Eds. S Goldberg, R Muir, J Kerr):45-84. Hillsdale, NJ, The Analytic Press, 2000.
4. Ainsworth MDS, Blehar MC, Waters E, Wall S. Patterns of Attachment: A Psychological Study of the Strange Situation. Hillsdale, NJ, Psychology Press, 1979.
5. Ainsworth MD. Attachment beyond infancy. Am Psychol 1989; 44: 709-716.
6. Hazan C, Shaver PR. Love and work: An attachment-theoretical perspective. J Pers Soc Psychol 1990; 59:270-280.
7. Cassidy JN, Berlin LJ. Insecure/ambivalent patterns of attachment: Theory and research. Child Dev 1994; 65:971-991.
8. Allen JP, Land D. Attachment in adolescence. In Handbook of Attachment: Theory, Research and Clinical Application (Eds. J Cassidy, PR Shaver):319-335. New York, Guilford Press, 1999.

9. Raja SN, McGee R, Stanton WR. Perceived attachments to parents and peers and psychological well-being in adolescence. *J Youth Adolesc* 1991; 21:471-485.
10. Furman W, Buhrmester D. Age and sex differences in perceptions of networks of personal relationships. *Child Dev* 1992; 63:103-115.
11. Nickerson A, Nagle R. Parent and peer attachment in late childhood and early adolescence. *J Early Adolesc* 2005; 25:223-249.
12. Larson R, Richards M, Moneta G, Holmbeck G, Duckett E. Changes in adolescent's daily interactions with their families from ages 10 to 18: Disengagement and transformation. *Dev Psychol* 1996; 32:744-754.
13. Laible D. Attachment with parents and peers in late adolescence: Links with emotional competence and social behavior. *Pers Individ Dif* 2007; 43:1185-1197.
14. Main M, Kaplan N, Cassidy J. Security in infancy, childhood and adulthood: A move to the level of representation. *Monogr Soc Res Child Dev* 1985; 50(1-2):66-104.
15. Hazan C, Shaver P. Romantic love conceptualized as an attachment process. *J Pers Soc Psychol* 1987; 52:511-524.
16. Bartholomew K, Horowitz LM. Attachment styles among young adolescents. *J Pers Soc Psychol* 1991; 61:226-244.
17. Cook WL. Interdependence and the interpersonal sense of control: An analysis of family system. *J Pers Soc Psychol* 1993; 64:587-601.
18. Cook WL. A structural equation model of dyadic relationships within the family system. *J Consult Clin Psychol* 1994; 62:500-509.
19. Cook WL. Understanding attachment security in family context. *J Pers Soc Psychol* 2000; 78:285-294.
20. Zimmermann P, Becker-Stoll F. Stability of attachment representations during adolescence: The influence of ego-identity status. *J Adolesc* 2002; 25:107-124.
21. Scharfe E, Bartholomew K. Reliability and stability of adult attachment patterns. *Pers Relatsh* 1994; 1:23-43.
22. Kirkpatrick LA, Hazan C. Attachments styles and close relationships: A four-year prospective study. *Pers Relatsh* 1994; 1:123-142.
23. Baldwin MW, Fehr B. On the instability of attachment style ratings. *Pers Relatsh* 1995; 2:247-261.
24. Davilla J, Burge D, Hammen C. Why does attachment style change? *J Pers Soc Psychol* 1997; 73:826-838.
25. Hamilton CE. Continuity and discontinuity of attachment from through adolescence. *Child Dev* 2000; 71:690-694.
26. Lamb ME, Thompson RA, Gardner W, Charnov EL. *Infant-Mother Attachment: The Origins and Developmental Significance of Individual Differences in Strange Situation Behavior*. Hillsdale, NJ, Routledge, 1985.
27. George C, Solomon J. Attachment and caregiving: The caregiving behavioral system. In *Handbook of Attachment: Theory, Research and Clinical Application* (Eds. J Cassidy, PR Shaver):649-670. New York, Guilford Press, 1999.
28. Shaver PR, Mikulincer M. Attachment-related psychodynamics. *Attach Hum Dev* 2002; 4:133-161.

29. Rice K. Attachment in adolescence: A narrative and meta-analytic review. *J Youth Adolesc* 1990; 19:511-538.
30. Kobak R, Cole H, Ferenz-Gillies R, Fleming W, Gamble W. Attachment and emotion regulation during mother-teen problem solving: A control theory analysis. *Child Dev* 1993; 64: 231-245.
31. Verschueren K, Marcoen A. Representation of self and socioemotional competence in kindergartners: Differential and combined effects of attachment to mother and to father. *Child Dev* 1999; 70:183-201.
32. Engels RCME, Finkenauer C, Meeus W, Dekovic M. Parental attachment and adolescent's emotional adjustment: The associations with social skills and relational competence. *J Couns Psychol* 2001; 48:428-439.
33. Erikson EH. *Identity: Youth and Crisis*. New York, W.W. Norton, 1968.
34. Hendry LB, Mayer P, Kloep M. Belonging or opposing? A grounded theory approach to young peoples' cultural identity in majority/minority societal context. *Identity (Mahwah, N J)* 2007; 7:181-204.
35. Patterson S, Sochting I, Marcia J. The inner space and beyond: Women and identity. In *Adolescent Identity Formation* (Eds. GR Adams, RM Montemayor):9-24. Newbury Park, CA, Sage, 1992.
36. Schwartz SJ, Pantin H. Identity development in adolescence and emerging adulthood: The interface of self, context and culture. In *Advances in Psychology Research Vol.45* (Ed. AM Columbus):1-40. New York, Nova Science Publishers, 2006.
37. Matos M, Barbosa S, Almedia HM, Costa MC. Parental attachment in Portuguese late adolescents. *J Adolesc* 1999; 22:805-818.
38. Benson MJ, Haris PB, Rogers CS. Identity consequences of attachment to mothers and fathers among late adolescents. *J Res Adolesc* 1992; 2:187-204.
39. Marcia J. Identity and intervention. *J Adolesc* 1989; 12: 401-410.
40. Marcia J. The empirical study of ego identity. In *Identity and Development: An Interdisciplinary Approach* (Ed. HA Bosma, LG Tobi, HD Grotevant, DJ de Levita):67-80. Thousand Oaks, CA, Sage, 1994.
41. Kroger J. Separation-individuation and ego identity status in New Zealand university students. *J Youth Adolesc* 1985; 14:133-147.
42. Grotevant HD, Cooper C. Patterns of interaction in family relationships and the development of identity exploration in adolescence. *Child Dev* 1985; 56:415-428.
43. Schultheiss DE, Blustein DL. Contributions of family relationships factors to the identity formation process. *J Couns Dev* 1994; 73:159-166.
44. Reich WA, Seigel H. Attachment, ego identity development and exploratory interest in university students. *Asian Journal of Social Psychology* 2002; 5:125-134.
45. Morsünbül Ü, Tümen B. Ergenlik döneminde kimlik ve bağlanma ilişkileri: Kimlik statüleri ve bağlanma stilleri üzerinden bir inceleme. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi* 2008; 15:25-31.
46. Morsünbül Ü. Attachment and risk taking: Are they interrelated? *International Journal of Human and Social Sciences* 2009; 4:234-238.

47. Jack MS. Personal fable: a potential explanation for risk taking behavior in adolescent. *J Pediatr Nurs* 1986; 4:334-338.
48. Gonzalez J, Field T, Yando R, Gonzalez K, Lasko D, Bendell D. Adolescents' perceptions of their risk-taking behavior. *Adolescence* 1994; 29:701-709.
49. Howard MS, Medway FJ. Adolescents' attachment and coping with stres. *Psychol Sch* 2004; 41:391-402.
50. Bartholomew K. Avoidance of intimacy: An attachment perspective. *J Pers Soc Relat* 1991; 61:147-178.
51. France A. Towards a sociological understanding of youth and their risk-taking. *J Youth Stud* 2000; 3:317-331.
52. Cooper ML, Colins NL, Shaver PR. Attachment styles emotional regulation and adjustment in adolescence. *J Pers Soc Psychol* 1998; 74:1380-1397.
53. Görgün S, Tiryaki A, Topbaş M. Üniversite öğrencilerinde madde kullanma ve anne babaya bağlanma biçimleri. *Anadolu Psikiyatri Dergisi* 2010; 11:305-312.
54. Kağıtçıbaşı Ç. Autonomy and relatedness in cultural context: Implication for self and family. *J Cross Cult Psychol* 2005; 36:403-422.
55. Kağıtçıbaşı Ç. Benlik, Aile ve İnsan Gelişimi: Kültürel Psikoloji. İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2010.
56. Morsünbül Ü. Ergenlikte kimlik gelişimini açıklayan yaklaşımlar/modeller: Ergen ruh sağlığı açısından sonuçları. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi* 2010; 17:45-51.
57. Griffin DW, Bartholomew K. The metaphysics of measurement: The case of adult attachment. In *Advances in Personal Relationships Vol.5: Attachment Process in Adult Relationships* (Eds. K Bartholomew, DP Perlman):17-52. London, Jessica Kingsley, 1994.
58. Sümer N, Güngör D. Yetişkin bağlanma stilleri ölçeklerinin Türk örneklemini üzerinde psikometrik değerlendirmesi ve kültürlerarası bir karşılaştırma. *Türk Psikoloji Dergisi* 1999; 14: 71-106.

Yazışma Adresi/Correspondence: Ümit Morsünbül, Kayalar İlköğretim Okulu, Ankara, Turkey. E-mail: morsunbulumit@gmail.com